

L'ASSISTÈNCIA SOCIAL DURANT EL PERÍODE DE LA GENERALITAT REPUBLICANA, 1931-1939

Per *Joan Serrallonga i Urquidi*, professor d'història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona

La finalitat d'aquestes breus línies és situar la qüestió de l'assistència social en l'etapa de la Generalitat republicana, és a dir, entre 1931 i 1939. Podem avançar que la prestació d'aquest servei va constituir per al Govern català un tema de la màxima importància, ja que es va deslligar dels vells conceptes per a situar-ne uns de nous i valents; fou, doncs, un tema de solidaritat, però també de país. L'assistència social ha estat sempre complicada a l'hora d'encaixar-la en qualsevol acció de govern. Tradicionalment havia anat lligada a l'ordre i, per tant, l'Estat la situà dins del Ministeri de la Governació. La paraula que definí

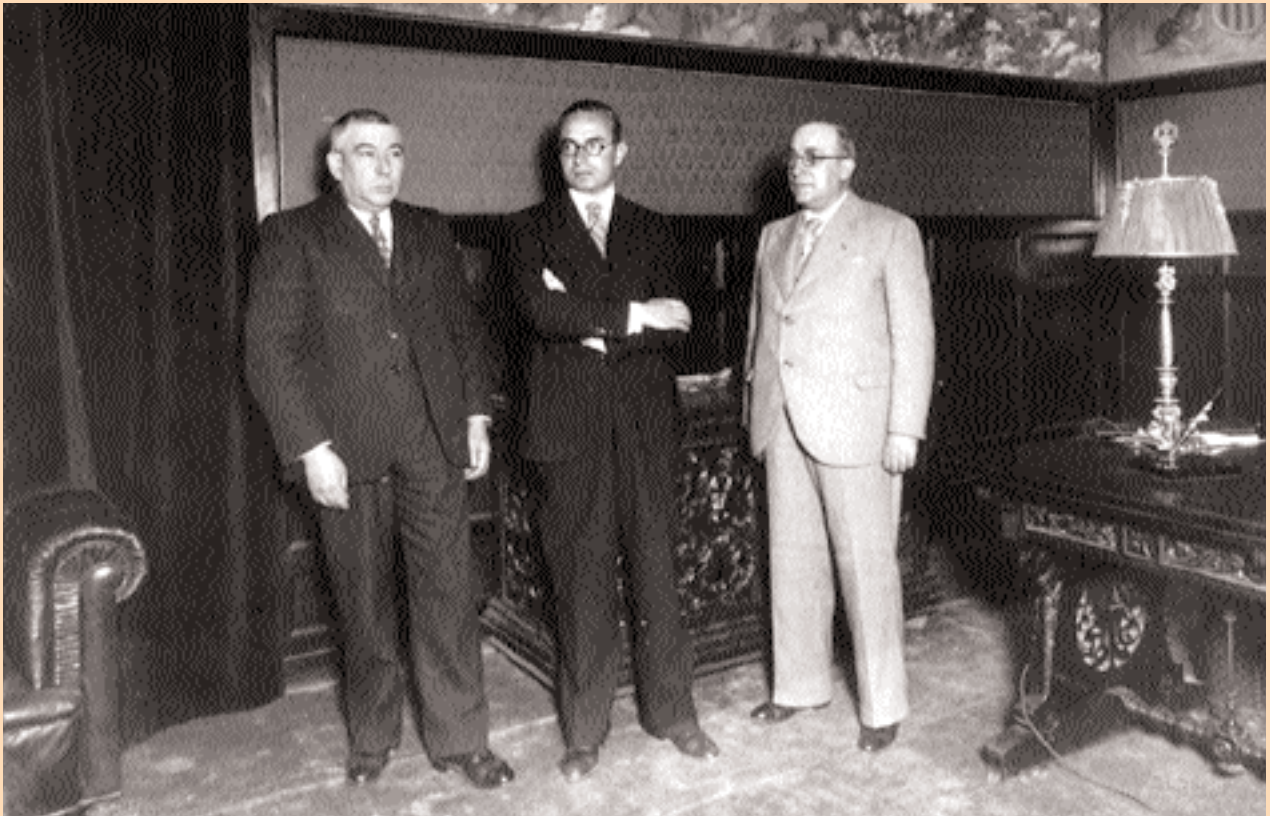
l'assistència prestada per l'Estat espanyol abans del 14 d'abril de 1931 fou beneficència i només per a qui complia uns determinats requisits. Afegim-hi que els recursos destinats eren molt limitats, vehiculats gairebé de forma única a la pobresa reconeguda i sota l'ignominiós concepte de caritat pública. És per això que les institucions privades, sobretot les religioses, hi tingueren un pes asfixiant. L'estret entramat de decrets en aquesta matèria, anomenats amb falsa solemnitat "socials", intentava incidir en una societat pauperitzada que havia estat orfe de l'atenció necessària que li devia l'Administració espanyola. Qualsevol reforma que

volgués anar més enllà havia d'enfrontar-se amb inèrcies i dificultats. A Catalunya, l'única experiència pròpia fou la iniciada per la Mancomunitat (1914-1925). No podem considerar gaire aprofitable la prestació de serveis derivada dels governs civils, ni la que penjava de les diputacions o dels paupèrrims eraris municipals, que no cobrien ni les seves despeses ordinàries. La Mancomunitat, encara poc desenvolupada en el concepte d'assistència social, endegà una tasca de suplència que resultà efectiva. L'Estatut de la Mancomunitat de 1919 considerà com a facultats pròpies les derivades de la beneficència i la sanitat; s'apressà, doncs, a fer-se càrrec de competències que eren a mans de les diputacions. L'emprestit de 1920 situà recursos en aquest camp abandonat. Tot plegat, però, quedà anorreat per la política de la dictadura de Primo de Rivera, que, sense cap explicació, retornarà a la vella caritat pública.

Des de l'etapa provisional, la Generalitat de Catalunya va posar sobre la taula els projectes que formaven part de l'esquerra nacional. Propostes com les de l'Associació General de Metges de Llengua Catalana o el Projecte de constitució provisional de la República Catalana (1928), que considerà la separació de la beneficència i la sanitat de l'esfera de Governació i la formació d'un ministeri propi. Quan s'elabori l'Estatut de Núria i, després, en l'aprovat per les Corts espanyoles el 1932, hom mantindrà aquesta singularitat. Tot i això, l'Estat maldrà per recuperar l'acció en aquests camps i buidar les valentes propostes realitzades des del nostre país. Si la Mancomunitat va fer un petit pas, la Generalitat en feu un de més decidit i no necessàriament lligat a aquell. No s'entendrien les mesures endegades per la Generalitat a l'empara de l'Estatut, així com les que s'hagueren de prendre en la situació de guerra civil si

no es tingués present un doble caràcter: actuar on no actuava l'Estat i fer-ho de forma integral, com un vertader estat, i construir un règim assistencial català distintiu. En el Govern del 28 d'abril de 1931, Manuel Carrasco i Formiguera fou designat conseller de Sanitat i Beneficència. Al principi, era una conselleria buida de competències, però amb habilitat maldà per introduir-se en els organismes estatals. El mateix conseller és a la Junta Superior de Beneficència del Ministeri de la Governació, altres col·laboradors entren als organismes provincials per a facilitar-ne el traspàs o s'integren a la junta de l'Hospital Clínic. Es controlen també els organismes assistencials de les diputacions catalanes suprimides, així com les cases provincials de Caritat i de Maternitat i Expòsits de Barcelona. A més, s'encarregà al combatiu Sindicat de Metges de Catalunya (1920-1939) la redacció de ponències sobre la situació del país; unes informacions que, lliurades el novembre de 1931, seran la base d'actuació de la Conselleria. Josep Jové i Sarroca es fa càrrec de la Conselleria de Sanitat i Beneficència en el Govern format el 29 de desembre de 1931. Després, el 25 de febrer de 1932, el Sindicat de Metges de Catalunya entrega les conclusions de la ponència sobre assistència social per iniciar aquesta nova política.

Després de la promulgació de l'Estatut, Antoni Xirau i Palau es fa càrrec de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social. Però, durant l'etapa del Govern Lluhi, les competències d'Assistència Social s'integraren dins la de Treball. No fou fins al Govern Pi i Sunyer, que la Conselleria de Sanitat i Assistència Social es reagrupà, nomenant Josep Dencàs i Puigdollers. Es funcionà, doncs, d'una manera compacta. Els càrrecs proposats, coneguts pel conseller, i els seus vincles amb l'organització política d'ERC imprimiren a la gestió un tarannà

El conseller de Sanitat i Assistència Social, Josep Dencàs, al centre, amb el director general d'Assistència Social, Josep Irla.

■ Foto: Merletti. Fons: AGA- Archivo General de la Administración. Ministerio de Cultura. Alcalá de Henares

distintiu. Sense distanciar-se excessivament de les propostes elaborades abans, la seva administració tractà d'implementar un increment de responsabilitats agosarat i deixar córrer la veta innovadora. És el moment dels traspassos negociats dins de la Comissió Mixta entre l'Estat i la Generalitat, el moment de la veritat i l'inici real de l'etapa constructiva en l'assistència social de la Catalunya autònoma. Posem atenció aquí al llenguatge emprat en els preàmbuls, perquè són uns conceptes lligats a propostes que defensava l'Estat Català i que eren en el gir que s'havia donat al Govern català. Basat en els criteris de l'Esquerra, ben explicitats al text de 1928 al qual ens hem referit, es permetrà que el conseller Dencàs organitzi conferències a càrrec de facultatius especialitzats

per a prevenir "l'excés de mortalitat infantil, problema greu que afecta molt particularment la nostra terra, allisonar les mares pel que fa a puericultura i profilaxi; defensar la vida dels infants, principalment l'aspecte físic, i, en general, fer el que calgui per assolir l'enfortiment de la raça" (13 de març de 1933). Un decret del mateix dia preveia la posada en funcionament del Segell Pro-Infància, amb la finalitat de recaptar recursos per a implementar una política d'higiene social de l'infant. La Conselleria demanarà l'ajut de tothom com un deure de solidaritat: "És per això, doncs, indispensable l'ajut i la cooperació de tots els catalans per portar a terme una tasca tan important com és l'acció de les institucions, on l'assilat es pugui convertir en un home o una dona útils a

la societat, i d'aquesta manera destruir els orígens de la misèria...".

Completada per decret de la Presidència de 24 de maig de 1933 la fase de traspàs de competències, la Conselleria rebé el 29 de juliol una part dels serveis de la Direcció General de Beneficència del Govern de la República. Les tasques que l'Estat realitzava a través de les juntes provincials de Beneficència, les diputacions i la protecció de menors quedaren dins l'àmbit de la Conselleria. L'Estatut interior de Catalunya (1933) no significà en la nostra àrea cap modificació substancial respecte de l'Estatut de 1932. Es recuperà el terme assistència social, que tenia un caràcter modern, innovador i, sobretot, alliberat dels elements pejoratius del concepte beneficència. Es fugia dels serveis graciabls i es deia que "l'assistència social és un deure de la Generalitat". El 8 de juny es creava la Comissió Assessora d'Assistència Social de Catalunya, i s'autoritzava el conseller per designar-ne els integrants. Una ordre del conseller primer, Pi i Sunyer, de 10 de juny, nomenà altre personal del Departament de Sanitat i Assistència Social. Hi distingim Ramon Obiols i Dolors Comas a l'Àrea d'Assistència Social. Més tard, cap a la fi d'any, serà Josep Irla qui se'n farà càrrec com a cap dels Serveis d'Assistència Social. Irla serà l'home de confiança del conseller i la figura principal de tot l'organigrama. Mentre es negociaven amb lentitud els traspassos de personal i els escassos mitjans, el 10 d'octubre Dencàs presentà al Parlament un projecte de llei de bases per a l'organització dels serveis de sanitat i d'assistència social de Catalunya. Som davant d'una iniciativa legislativa transcendental. Era a la base dels acords, que es plasmaren a la Constitució de 1931, l'Estatut de 1932, l'Estatut interior i, sobretot, formava part de les demandes explícita-

des en els textos polítics de l'Esquerra sobre l'estructuració d'un territori nacional amb serveis propis. No es volia copiar o adaptar les solucions d'altres països, sinó "cercar un coordinat acoblament de tots els serveis dels municipis, de la Generalitat i de l'Estat que fins ara contribueixen a la funció incompleta i minvada per duplicats i fins antagonismes". Es volia fer amb una direcció ferma en l'articulació dels serveis, tot "fugint de perniciosos localismes i derivacions afeblidores de l'eficiència de l'organització". Atenció a aquest punt, perquè de cap manera es volia perdre el control, la coordina-

“Es recuperà el terme assistència social, que tenia un caràcter modern, innovador i, sobretot, alliberat dels elements pejoratius del concepte beneficència. Es fugia dels serveis graciabls i es deia que 'l'assistència social és un deure de la Generalitat.'”

ció, i res no valdrà per infravalorar el pes del Govern català. L'edifici es completà amb funcions derivades de la complicada Llei municipal de Catalunya (1933-1934). Els ajuntaments catalans tindrien cura, entre d'altres qüestions, de les institucions d'assistència social radicades al seu terme.

Després del 6 d'octubre de 1934 fou empresonat el Govern català i cessats tots els càrrecs. Durant setze mesos s'imposà militarment a Catalunya l'ocupació de les seves institucions. El coronel Jiménez Arenas assumí totes les funcions de govern. En el camp de l'assistència social, això significa tornar enrere en els conceptes i buidar de contingut els organismes creats amb valentia inno-

vadora. Privats de qualsevol debat polític, els organismes executius empenen un camí de manteniment de funcions sense contingut real i, per damunt de tot, sense seguir aquell sender de progressió. Josep Irla fou destituït de totes les seves responsabilitats. El 9 d'octubre es nomenà el doctor Gabriel Ferret com a "jefe técnico del Departamento de Asistencia Social y Sanitaria", amb funcions reduïdes. Una ordre de 27 d'octubre alterà la composició del Patronat d'Assistència Social de Barcelona. La marxa enre i la depuració entrarà als patronats d'assistència social de Tarragona, Lleida i Girona, car les relacions de càrrecs eren trameses meticulosament pels estadants militars. Durant l'etapa del Governador general, les funcions d'assistència social no arribaren a trobar cap encaix que les dotés de continuïtat. A la Conselleria d'Assistència Sanitària s'hi col·locaren: Pere Huguet, Raül Roviralta i Astoul (només a Assistència Social), Ramon Barbat i Felip Bertran i Güell, aquest només 43 dies. No era possible realitzar res en aquell ambient enrarit i així ho manifestà l'últim conseller a la seva memòria. La victòria del Front d'Esquerres a les eleccions de febrer de 1936 feu capgirar les coses. De forma immediata, Pere Mestres restablí l'estructura anterior del Departament d'Obres Públiques i d'Assistència Social i Sanitària. En la remodelació del Govern del 26 de maig de 1936, entrà com a conseller de Sanitat i Assistència Social el doctor Manuel Corachan i Garcia.

La Guerra Civil (1936-1939) representarà un tall dramàtic en molts dels resultats obtinguts, una bona part d'aquests fruits preuats no podrà ser recuperada. Aquest trencament comportarà la configuració d'una estructura assistencial distinti-

Josep Dencàs i Puigdollers, conseller de Sanitat i Assistència Social (1933-1934) ■ Fundació Josep Irla. Arxiu fotogràfic

va, bastida amb el concepte de solidaritat. No fou una continuació dels mecanismes que existien, sinó una planificació que serà l'admiració dels que després els analitzaran amb cura i visió neta. Durant la Guerra Civil, tant en l'etapa de la rereguarda com en els moments del front de guerra, les responsabilitats d'assistència social s'exerciren amb regularitat. Després del sollevament feixista, seran Joan Puig i Ferrer i Martí Rouret i Callol els que es faran càrrec de les conselleries d'Assistència Social i de Sanitat. L'efectivitat i el fer suau del conseller-delegat Josep Irla configuraren una actuació eficient i molt al dia dels nous problemes. Ja no es tractava de fer funcionar la xarxa assistencial ordinària, sinó de donar satisfacció realista a noves qüestions: les relacions amb el Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA), la ràpida fugida de sanitaris, la vinguda apressada de refugiats, els moviments de persones dins del territori, les relacions amb organismes assistencials del Govern de la República i l'atenció corrent a una població sotmesa a la preca-

rietat de la situació. Irla comptava amb l'equip gairebé complet de les conselleries i amb alguns mitjans per sobre de les previsions estatutàries.

Amb la constitució del Govern Tarradellas es dona entrada a les diverses forces antifeixistes. Per decret de l'1 d'octubre de 1936 quedarà dissolt el CCMA i es retornarà a una certa normalitat institucional. El Departament de Sanitat i Assistència Social, de nou amb les funcions unides, fou encarregat a Antoni García Birlán. Les dues direccions generals es fusionaren en una i s'hi situà el metge Fèlix Martí Ibáñez, que serà la seva vertadera ànima fins als fets de maig de 1937. El 29 de desembre es creà el Consell Tècnic Assessor de Sanitat i Assistència Social, el nus de la reforma. Cal afegir que s'havia completat amb èxit l'esquema bàsic de Mapa Sanitari de Catalunya. El 29 de juny de 1937 es forma el Govern Companys, les responsabilitats d'assistència social i sanitària es fonen en una sola Conselleria, encarregada a Antoni M. Sbert, amb la denominació de Governació i Assistència Social. La Direcció General d'Assistència Social, l'ocupà el diputat Antoni Dot i Arxé. S'establí la classificació dels establiments d'assistència en categories concretes i es continuaren les mesures d'ajut als refugiats de guerra, que eren prop d'un milió. Però la xarxa assistencial catalana serà delmada per les apropiacions de la sanitat militar i les protestes no valdran de res. Afegim-hi que molts d'aquests centres incautats acollien refugiats i, per tant, el

“La Guerra Civil (1936-1939) representarà un tall dramàtic en molts dels resultats obtinguts, una bona part d'aquests fruits preuats no podrà ser recuperada.”

Govern català els ha de traslladar a corre-cuita a l'interior en condicions difícils. Tot i això, el Govern català rebé puntualment les informacions dels seus organismes, que continuaran actuant fins al final de la guerra. Fou extens l'exili del cos facultatiu i de les persones que participaren activament en la modelació de la curosa estructura assistencial catalana, dels que foren impulsors de l'extraordinària obra de govern, dels que maldaren per construir uns mecanismes més eficients i, sobretot, igualitaris. Tota l'obra de la Generalitat quedà deturada de cop i sense remei per la brutalitat franquista, una barbàrie que destruï de forma sistemàtica i rabiosa tot aquell valent i innovador planejament social i nacional.

¹ Per a una informació més completa consulteu:

SERRALLONGA, J., “Sanitat i Assistència Social (1931-1939)”, dins BONAMUSA, F (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern 1931-1939*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006, p. 365-426.

Joan Serrallonga i Urquidí és professor d'història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona, ha centrat la seva recerca principal en l'anàlisi de les condicions de vida i de treball de la classe obrera. Recentment ha publicat *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra (1936-1939)*, Barcelona, Editorial Base, 2004; dins l'obra col·lectiva *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern 1931-1939*¹, Barcelona, 2006, editat pel Departament de la Presidència, ha redactat l'apartat dedicat a Sanitat i assistència social.